

PROBLÉM IDENTITY ČESKÉ LITERATURY V KRITICE 1945–1948

Když se společensko-politická situace mění tak radikálně, jak se to dělo v Čechách po ukončení druhé světové války, v kritice nevyhnutelně vznikají spory o poslání literatury ve světě. V české kritice 1945–1948 probíhaly ostré diskuse o identitě národní literatury. Robert B. Pynsent ve svém pátrání po identitě české literatury mluví o třech významech tohoto slova: stejnost, základní aspekt věci nebo osoby a shodnost v citech, zájmech a podobně.¹ Mohli bychom říci, že identita národní literatury je její individualita, jak se zformovala v průběhu dějin. Problém identity literatury je tedy problém chápání dějin národní kultury, postavení a úlohy literatury v národním životě.

Pro české teoretické myšlení problém národní identity a identity národní kultury odedávna byl jedním z nejzávažnějších. V památném projevu na IV. Sjezdu Svazu československých spisovatelů M. Kundera pronesl větu: „Existence českého národa nebyla totiž nikdy samozřejmostí a právě nesamozřejmost patří k jejím nejvýraznějším určení.“² Tvrzení o nesamozřejmosti české národní existence lze chápat jako řečnickou nadsázku, ale pocit národní nesamozřejmosti opravdu v Čechách v určitých obdobích vznikal. Od národního obrození se znovu a znovu vedly spory o rodokmenu české literatury, o tom, kam patří a co z toho plyne.

Velký význam pro literární kritiku měly myšlenky T. G. Masaryka, který svým „pátráním po identitě“ českého národa v *České otázce* a jiných knihách položil základ národně osvobozené ideologie konce 19. a průběhu 20. století. V meziválečném období se v české kritice hodně diskutovalo o tom, má-li literatura být národní nebo internacionální, tříd-

1 R. B. Pynsent: Otázky čili problémy identity čili totožnosti. *Tvar* 1994, č. 9.

2 *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů*, Praha 1968, s. 23.

ni nebo všelidská, angažovaná nebo „čistá“, tradiční nebo avantgardní. Nejradikálnější pozice zaujímali levicovní kritici, kteří se v názorech na smysl a poslání literatury značně mezi sebou lišili. S. K. Neumann v období *Proletkultu* chtěl vidět v umění „revoluční zbraň“, dokonale nadnárodní a zbavenou „české malosti“. K. Teige vycházel rovněž z Marxova učení a také z tradic světové avantgardy, avšak jako skutečné a jediné revoluční umění nadšeně vyzdvihoval „čistou lyriku“. Z. Nejedlý připomínal význam národních kulturních tradic - ve svém osobním pojetí, které souviselo s Masarykovým pojetím smyslu českých dějin.

Po druhé světové válce to byl právě Nejedlý, kdo se jako první pokusil v nových společenských podmínkách určit identitu české literatury v projevu v Lucerně 29. 5. 1945. Podle Nejedlého bylo hlavním výsledkem války zkrachování reakční světové buržoazie a vzestup „druhého světa“: „Východ, slovanský svět, Sovětský svaz.“³ A dále: „Pro nás však naštěstí není problémem, kam se s plnou vahou své individuality máme postavit. Není pro nás problémem, máme-li jíti cestou západního kapitalismu nebo východního socialismu. A je to pro nás tím méně problémem, že pokrokový svět socialismu je dnes reprezentován národy slovanskými, nám i jinak blízkými.“⁴ Nejedlý kritizoval dekadenci a avantgardu jako „skleníkovou kulturu západu“ a svoji představu literatury národní a lidové spojoval s tvorbou J. K. Tyla a A. Jiráska: „Bylo by velkým omylem tvrdit, že naše národní literatura byla budována na Máchovi.“⁵

Lze pochopit, že několik týdnů po definitivní porážce fašistického Německa řečník zvláště ostře vystupoval proti německému vlivu, odvolává se na autoritu sovětské vědy, která prý vede „velkou revizi německé filosofie, německé historie, německého umění, vši německé kultury a nejen se v tom odhalují ony kořínky zla, ale i chrání se tím vlastní kultura, aby mimoděk nepřešlo zlo z německé kultury i v ruskou kulturu“⁶. Sovětská věda se těmito problémy za války skutečně zabývala, nebylo by však správné nevidět, že Nejedlého koncepce vychází především z jeho vlastních dřívějších názorů. V tom případě snad nešlo ani tolik o vliv sovětské vědy, jako spíše o to, že český vědec a kulturní politik využíval sovětských argumentů pro upevnění své vlastní pozice.

3 Z. Nejedlý: *Z české literatury a kultury*, Praha 1972, s. 321.

4 Tamtéž, s. 336.

5 Tamtéž, s. 332.

6 Tamtéž, s. 326.

Problém *Západ nebo Východ* – problém „západní“ nebo „slovanské“ příslušnosti české kultury nebyl vůbec nový. Už v roce 1846 Karel Havlíček Borovský ve stati *Slovan a Čech* napsal: „Zároveň s probuzením národního ducha a nějaké vyšší činnosti ve vlasti naší přistěhovala se i myšlenka Slovanstva, aneb raději procitla opět, jenomže s větší silou a s větší nadějí než dříve, za starodávna.“⁷ Přesně to bychom mohli opakovat v roce 1945. Slovanská myšlenka od dob národního obrození vždycky měla nejenom jazykový a kulturní, ale také politický obsah, který se v průběhu času měnil. Po druhé světové válce se slovanská myšlenka jednoznačně ztotožňovala s myšlenkou socialismu. Přitom situace v prvních poválečných letech byla taková, že otevřeně proti největšímu slovanskému státu – Sovětskému svazu nevystupoval nikdo: především z úcty k jeho válečným obětem a vítězství.

Hlavní oponent Nejedlého Václav Černý svoji úvahu na téma *Mezi Východem a Západem* zahájil prohlášením: „Řekněme hned, že je pro nás upřímná, opravdová a všestranná kulturní vzájemnost česko-ruská naprostou samozřejmostí.“⁸ Smyslem jeho stati však bylo jednoznačné potvrzení západní povahy české kultury: „Západ hrál v našem národním životě úlohu veskrze budovatelskou, ...nás vytvořil, utvrdil, dovedl k poznání naší vlastní duchové podstaty i našich historických úloh. Nikoliv, západní ráz českého ducha a české kultury není problémem, jež by bylo možno klásti, není ani námětem k diskusi. Je naprostou zřejmostí.“⁹

Tento problém se ale námětem k diskusi stal. Otevřený dopis V. Černému o slovanské vzájemnosti otiskl G. Bareš, odvolávajíc se na F. Wollmana; o socialistické pokrokovosti současných slovanských národů zase psal J. Mukařovský v *Tvorbě. Rudé Právo* otisklo 21. 8. 1945 jako úvodník stať L. Štolla *Východ a Západ*. Podle Štolla Rusové zachránili ve druhé světové válce evropskou kulturu i civilizaci, protože „jejich kultura byla silnější, průbojnější, mocnější“: „Přihlížíme-li k otázce kulturního dědictví, zůstává pro nás Západ zdrojem velkých a slavných kulturních tradic minulosti, vytvořených jednak celou civilizací řeckou a římskou, jednak celou civilizací francouzskou. Pokud však jde o naši přítomnost a budoucnost, je dnes už jasné, že příslušíme k nově tvořící se veliké civilizaci východní, slovanské a že záleží pouze na nás, abychom pro ní

7 K. Havlíček Borovský: *Dílo II*, Praha 1986, s. 55.

8 V. Černý: *Mezi Východem a Západem*, *Kritický měsíčník* 1945, s. 70.

9 Tamtéž, s. 72.

byli významným přínosem.¹⁰ Liberálně pluralistický a demokratický charakter prvních poválečných let se projevoval v postojích: Štoll ještě uznával Masarykův přínos pro historickou vědu, filosofii a sociologii¹¹, Černý zase pozitivně mluvil o ruském vlivu: později, když se politické rozpory v české společnosti vyhroutil, už to nebylo možné.

Druhá Černého stať v diskusi o Západě a Východě měla podtitul *K problematice socialistické kultury u nás*. Velmi významná byla ona formulace *u nás*. Černý psal: „...jsme v tuto chvíli na světě v postavení národa privilegovaného, jsouce – vedle strašlivě vyčerpaných Poláků – jediným národem kultury vysloveně západní, vycházejícím nově do sféry rozhodného politicko-kulturního vlivu ruského. Otázku kýžené synthesy je nám dáno, ba uloženo řešiti jako prvním, a možná příkladně pro celou Evropu.“¹² Snažil se podtrhnout specifičnost české kultury, její západní ráz a také rozvést pojmy „socialistický“ a „ruský“: „Náš socialistický humanismus bude jiný než ruský, prostě proto, že bude český: poroste z jiných kořenů a předpokladů, a bude odpovídat jiným potřebám. A je-li západnický ráz české kultury organickým jejím rysem, ba přímo principem, jenž ji od věků spolufirmoval, nemůže, tuším, být o nutnost její nerušené vzájemnosti s kulturou západní vůbec pochyb.“¹³

Diskuse o západní nebo východní povaze české kultury probíhala i na I. sjezdu Svazu českých spisovatelů v červnu 1946. E. Beneš ve svém projevu rozvíjel Masarykovu koncepci smyslu národních dějin a vytyčil program: češství – evropanství – lidství. Současně zdůraznil, že své úkoly ve společnosti literatura může plnit jen tehdy, je-li autonomní: spisovatel nesmí zapomínat na své nadstranické postavení ve veřejném životě: „...literatura a umění je vrcholným strážcem především neporušitelnosti lidských práv“¹⁴. V tomto smyslu česká literatura má před sebou stejné úkoly, jako má moderní literatura všude ve světě: „Každá naše diskuse o úkolech literáta v našem národě musí začít naším češtvím a končit

10 L. Štoll: *Umění a ideologický boj I*, Praha 1972, s. 18.

11 V předmluvě ke knize *Umění a ideologický boj I*, Praha 1972, s. 6, L. Štoll provádí sebekritiku: „Hlavní nedostatek této stati (jde o stať *Politika a světový názor z roku 1946 – S. Š.*) byl v tom, že jsem tu kladl důraz na některé relativně pozitivní myšlenky Masaryka-profesora, autora *České otázky*, relativně progresivního bojovníka proti středověkým přežitkům, a ponechal stranou Masaryka-antimarxistu, autora *Sociální otázky*, Masaryka-presidenta, buržoazního státníka.“

12 V. Černý: *Mezi Východem a Západem*, *Kritický měsíčník* 1945, s. 141.

13 Tamtéž, s. 145.

14 *Účtování a výhledy. Sborník prvního sjezdu Svazu českých spisovatelů*, Praha 1948, s. 23.

evropanstvím a lidstvím.“¹⁵ Proti těmto třem principům češství – evropanství – lidství I. Olbracht postavil tři jiné: „Boj o národnost. Boj o slovanství. Boj o socialismus.“¹⁶ Klíčová tady byla nejenom slova slovanství a socialismus, ale také boj, které se poté po dlouhá léta bude donekonečna opakovat v názvech knih, projevech politiků, verších básníků, bude charakteristickým jevem každodenní skutečnosti literárního života.

Problém Západ a Východ se objevil na sjezdu ještě mnohokrát. J. Grossman úvodem svého referátu o poslání literární kritiky ve společnosti konstatoval: „Válka zaktualizovala evropskou kulturní problematiku. Tato problematika ožila v celém svém rozsahu, napojena hrůzami druhé světové války. Je sice pravda, že podpořená novým mocensko-politickým rozvržením sil, byla někdy až příliš schematicky zredukována na protiklad západu a východu, na protiklad, nesený ideologií západní demokracie a východního socialismu.“¹⁷ Grossman, vyznavač západního avantgardismu, se sám také neubráníl určitému zredukování, když označil marxistickou kritiku a socialistický realismus za výlučně ruský zjev, nicméně velice přesně popsal jejich zásadní vady: „Marxistická kritika však, vycházejíc z ideologických konstrukcí západní Evropě celkem cizích, není dost často ochotna počítat s těmito silnými revolučními rysy v západní Evropě a odsuzuje je paušálně jako buržoazně dekadentní, nesrozumitelné, nelidové atd. V tomto okamžiku není už ryzí kritikou, postavenou na dialektickém základě, nýbrž typickým exponentem určité jednostranné ideologie a k tomu ideologie, rostoucí z praxe politické.“¹⁸

J. Mukařovský ve sjezdových úvahách o smyslu české literatury podtrhoval, že ve 20. století vzrůstá její odlišnost od jiných literatur: „Vývoj literatury začíná zdůrazňovat svou osobitost vůči vlivům literatur cizích: i když probíhá souběžně s vývojem cizím, nabývají leckdy jeho peripetie podoby výrazně domácí.“¹⁹ Jestli pro B. Mathesia nebo J. Taufra sovětská literatura byla nejvyšší autoritou, V. Řezáč vyslovoval na sjezdě výhrady jak proti východním, sovětským, tak i proti západním literárním zkušenostem: „Úsilí sovětských umělců nám ukazuje cestu jenom částečně, pracují za předpokladů, jichž se nám ještě nepodařilo zcela dosáhnout.“

15 Tamtéž, s. 26.

16 Tamtéž, s. 39.

17 Tamtéž, s. 163.

18 Tamtéž, s. 167.

19 Tamtéž, s. 225.

Máme s nimi společný cíl, ale cesta, kterou postupuje náš národ, vede jiným terénem, zmáhá jiné překážky a mnohé z jejich úseků byly již, řekněme, alespoň trasovány naším dosavadním vývojem. Sovětský svaz minulost prostě škrtl a začal, jako by se znovu narodil, my svou minulost zvolna rozpouštíme. Západ naproti tomu nám poskytuje obraz, na němž je sice mnoho obecně poučného, ba výstražného, ale velmi málo použitelného nebo dokonce žádoucího pro naše potřeby. Můžeme prospět světové myšlence a kultuře jenom tím, co jim přineseme vlastního, bytostně českého, vyrůstajícího z domácích tradic a z našich zkušeností.²⁰

Různé koncepcce individuality a poslání české literatury byly na sjezdu do jisté míry rozvíjeny paralelně, i když občas vznikaly ostré spory, například mezi J. Hájkem a J. Grossmanem o socialistickém realismu a podobně. Určitým kompromisem byla i rezoluce sjezdu, ve které se mluvilo o socialistickém humanismu, ne o socialistickém realismu. Heslo socialistického humanismu nedlouho před sjezdem vyzdvihoval V. Černý, který jej přitom spojoval se západní orientací české literatury. V rezoluci se o socialistickém humanismu mluvilo jako o „pokračování a rozvíjení nejlepší české tradice, která vede od Husa, Komenského přes Havlíčka, Máchu, Němcovou a Nerudu až k moderním českým spisovatelům, padlým v boji proti fašismu. V tomto duchu cítíme se spjati s pokrokovými snahami celého světa, v němž Sovětský svaz je zářivým ohniskem úsilí o nové lidství.“²¹ Rok po vítězství Sovětského svazu ve válce s fašismem závěrečná slova rezoluce o Sovětském svazu jako „ohnisku úsilí o nové lidství“ byla vůbec dosti běžná ve světě. Klíčovou platnost mělo slovo „humanismus“, nikoliv „realismus“, které je zapsáno v oficiální koncepci sovětské literatury. Komunistická kritika na sjezdu neprosadila sovětskou formulaci a musela souhlasit s kompromisní, kterou každý mohl vykládat po svém.

Zostření sporů o smyslu a úkolech české literatury nastalo po publikaci *Usnesení ÚV VKS(b) o časopisech Zvezda a Leningrad* ze srpna 1946. Pro sovětskou literaturu, která po válce začínala trochu volněji dýchat, to byl opravdový šok, který poznamenal její vývoj na dlouhá léta. Ale *Usnesení* mělo význam nejenom pro Sovětský svaz. Nebude velkou nadsázkou, řekneme-li, že to byl zlý mezník ve vývoji marxistické poválečné kritiky vůbec, především v tehdejších zemích lidové demokracie.

20 Tamtéž, s. 255.

21 Tamtéž, s. 265.

Sovětské stranické *Usnesení* posílilo a podpořilo dogmatické prvky uvnitř marxistické kritiky jednotlivých zemí, včetně Československa. Jestli v české levicové kritice meziválečného období mohly existovat různé názory na poslání literatury, teď tomu byl konec. S odstupem času zřetelně vidíme, že situace v literárních úvahách z let 1945–1946 byla jiná než po publikaci sovětského *Usnesení*.

Liberální kritika (E. Valenta, K. Polák, F. Götz a další) reagovala na *Usnesení UV VKS(b)* jako na nepřípustný zásah, ohrožující podstatu umění. Do komplikované situace se dostala komunistická kritika, která musela nějak vysvětlit celý případ. Většina autorů psala, že to je výlučně sovětská záležitost, že se v Československu nic podobného prostě nemůže stát. Mezi jednotlivými kritikami byly rozdíly, které se mohly zdát nepatrnými jenom povrchnímu pozorovateli. B. Mathesius tvrdil, že „zákroky á la Achmatovová pramení svými příčinami i metodou hluboko ve zvláštních podmínkách sovětské společnosti“²² a v Československu se nebudou uplatňovat. I když Mathesius vyslovil kritické výhrady k tvorbě Achmatovové, neodvolal své hodnocení z roku 1931, že Achmatovová je nejlepší sovětská básnička. Naproti tomu pro J. Taufra Achmatovová především byla „ženou bělogvardějského básníka“²³ N. Gumiljova. V komunistickém tisku o *Usnesení* velice kladně psali také G. Bareš, L. Štoll, J. Hájek a další.

Ze všech vystoupení na téma sovětského *Usnesení* měla největší ohlas stať V. Černého *Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného*. Už v jejím názvu bylo řečeno o celém případě to nejpodstatnější. Autor psal: „A ujišťuji vás již zde, čekáte-li na opak, že z mých úst nevyjde slůvko, jež by zlehčilo nebo pomluvilo rozhodnutí strany ruské.“²⁴ Černému šlo jakoby jenom o české obhájece sovětského *Usnesení*, které usvědčoval z malosti, ale jeho závěry měly daleko širší smysl, když prohlášoval: „...popíráme právo kterékoliv moci zasahovat násilím do svědomí a díla kulturního tvůrce, jsou-li toto dílo a toto svědomí poctivé“²⁵.

V. Novotný ve studii *Causa Achmatovová a Zoščenko* výstižně poznamenal, že během jednotlivých reakcí na „drakonický“ sovětský zárok se „v první fázi zformovala nová kapitola a nová podoba poválečných kulturních vztahů obou zemí. Najednou jsme zdaleka nebyli

22 *Tvorba* 1946, č. 41.

23 *Tvorba* 1946, č. 36.

24 *Kritický měsíčník* 1946, s. 387.

25 *Tamtéž*, s. 386.

tak daleko od Moskvy a všechno, co se dělo v sovětské kulturní politice, bylo v Československu přijímáno jako buď varovné memento, jehož bychom se chtěli vystríhat, nebo naopak jako příklad hodný následování.²⁶ Od té doby nový, po výtce politický smysl měly i spory o identitě české literatury: má-li česká literatura rozvíjet svoje vlastní tradice, včetně západní kulturní orientace, nebo vzít za jediný vzor sovětskou literaturu v ždanovovském dogmatickém chápání. Ve své studii V. Novotný mluví o „kategoricky vyhraněných a nesmiřitelných diskusích“ na prvním spisovatelském sjezdu. Pozice diskutujících byly opravdu „vyhraněné“, domnívám se však, a o tom už byla řeč, že právě na sjezdu se ještě do jisté míry hledal kompromis; „nesmiřitelnost“ přišla o něco později a *Usnesení UV VKS(b)* tomu hodně napomohlo.

V letech 1945–1948 postupně sílila ofenziva a agresivní ráz komunistické literární kritiky, která nacházela podporu v sovětské ždanovovské kulturní politice. Liberální kritika se dostala do obranné pozice. Jedním z těch, kdo jasně viděl hrozící nebezpečí, byl V. Černý. Pokusil se mu čelit taktizováním, dokonce předložil svůj vlastní výklad pojmu socialistický realismus. Polemizoval s „jednoduchou propagací“ této metody B. Mathesiem a J. Taufrem, ale naznačil i některé pozitivní možnosti, obsažené v myšlence socialistického realismu: „Kdyby se alespoň chtěli vžít do této koncepce a ukázat, jak by i socialistický realismus mohl obnovit literaturu, kdyby přinesl – a to by hlavně měl – novou filosofii práce a z hlediska jejího novou analýzu člověka, jeho podstaty a poslání.“²⁷ Kritizoval Drdovu *Němou barikádu* jako „taktickou službu aktuální politice“ a trval na tom, že podstatu socialistického realismu má tvořit nová „filosofie práce“: „Je zřejmé, že prožitek a pojem socialistické práce jakožto způsobu, jímž si lze uvědomovat svět, vybavuje ze sebe celou socialistickou filosofii života. Tudiž i koncepci socialistického realismu v umění.“²⁸ Černý se snažil vyložit po svém Leninovy estetické názory. Podle jeho mínění Lenin „nepřipouští do estetického hodnocení úvahu básníkův ideologie, nýbrž výhradně úvahu básníkovy ideje člověka“.²⁹

Některá kritikova hodnocení byla zřejmě poplatná době. Například na sjezdu velice negativně hodnotil „známou knížku Andrého Gida“ a jeho způsob „plný nepochopení, jímž reagoval na kult, kterým sovětské ko-

26 V. Novotný: *Causa Achmatovová – Zoščenko*, *Tvar* 1994, Edice TVARy, sv. 14, s. 7.

27 *Účtování a výhledy*, Praha 1948, s. 303.

28 *Kritický měsíčník* 1946, s. 354.

29 V. Černý: *Boje a směry socialistické kultury*, Praha 1946, s. 77.

lektivum uctívá osobnost Stalinovou³⁰. V. Černý vystupoval tehdy jako zastánce socialismu, zdůrazňoval, že „formou vespolečného života a lidských vztahů kolektivních, k níž svět nutně a právem spěje, je socialismus“³¹. Přitom ale na mysli vždycky měl Masarykovo pojetí socialismu, jeho „českou podobu“, a v chápání identity české literatury se shodoval s E. Benešem: „Světovost bude tu jen za cenu českosti, i naše socialistická myšlenka bude hodnotou obecně lidskou, jen dovede-li a pokud dovede zůstat myšlenkou českou.“³² Po letech V. Černý v *Pamětech III* charakterizoval poválečné dějiny *Kritického měsíčníku* jako „boj o kulturní tvůrčí svobodu v socialismu“³³: „Byla to téměř na čtvrtstoletí poslední velká polemická campagne o smysl naší kultury v dějinách, naší moderní vzdělanosti a literatury. Vyhráli jsme ji věcně a mravně, nebylo ovšem v našich silách zamezit polotmu a brzo úplnou noc národního kulturního vědomí, která se snažela: mravní a kulturní vítězství nikdy nemůže samo o sobě zamezit a odčinit porážky politické...“³⁴.

V českém literárním životě se *Kritický měsíčník* a osobně jeho redaktor snažili čelit dogmatickému zjednodušení kulturní problematiky, jehož prvky se objevily již v Nejedého projevu v Lucerně, ve mnohých vystoupeních na prvním sjezdu Svazu českých spisovatelů atd. Dogmatické tendence v marxistické kritice podpořilo sovětské *Usnesení* z roku 1946, což do značné míry předurčilo ortodoxní ráz celé poúnorové kulturní politiky v Československu. Zasluhou Černého a jeho časopisu bylo, že usilovali o samotnou možnost polemiky, bez níž literární kritika a věda nemohou existovat, snažili se připomenout některé důležité skutečnosti, na něž se začalo zapomínat: například na západní orientaci české kultury. To všechno však ještě neznamená, že bychom museli dnes souhlasit se vším, co Černý tehdy psal. V jeho pojednáních o identitě české literatury západní kultura vypadá skoro jako monolit, budoucnost české literatury se mu jevila jako „syntéza dvou duchovních a mravních esencí“³⁵ Západu a Východu. V posledních desetiletích se ale stále častěji mluví o středo-evropské literární tradici jako samostatné linii vývoje evropské literatury; snad by bylo možné pojetí západního rázu české literatury upřesnit v tomto směru. Česká literatura je tedy západní, nebo – přesněji –

30 *Účtování a výhledy*, Praha 1948, s. 52.

31 Tamtéž, s. 58.

32 *Kritický měsíčník* 1946, s. 179.

33 V. Černý: *Paměti 1945–1972 (III)*, Brno 1992, s. 81.

34 Tamtéž, s. 73.

35 Tamtéž, s. 74.

středoevropská, ale neoddiskutovatelně je také slovanská – se vším, co z toho plyne. Česko-ruské kulturní vztahy mohly mít a měly negativní vliv na český literární proces, jak se to stalo v případě *Usnesení UV VKS(b) o časopisech Zvezda a Leningrad* v poúnorovém období. Ale v průběhu dějin tyto literární vztahy hrály především pozitivní úlohu a „slovanskost“ obou národů tomu jenom napomáhala.

Politické pozadí poválečných sporů o smyslu české literatury, postupné zhoršení politického klimatu nezřídka odvádělo diskutující od objektivního způsobu uvažování. Ale přesto všechno česká literární kritika 1945–1948 skýtá i dnes hodně plodných impulsů k přemýšlení o historických osudech české literatury a její identitě.